

Мандала као дар и уздарје на примеру мандала из музејских збирки Београда

Драгица Јовановић*

Републички завод за заштиту споменика културе
Београд, Србија

Апстракт: Мандала је дијаграм који се користи за медитацију. У тантра јоги мандала је ликовна конструкција животне лествице – симболична композиција, енергетска схема, матрични код од кога је све саздано, складиште духовне суштине. Мандала је сажетак космичког објављивања. Истраживањем мандала као дела хинду-будистичког културног круга на географском подручју Републике Србије, дошло се до сазнања да се у београдским музејским збиркама налазе мандале које потичу из Непала. Оне су дар председника Непала уручен тадашњем председнику СФРЈ. Чувају се у Музеју историје Југославије у Београду у Србији..

Кључне речи: мандала, тантра јога, дар и уздарје, београдске музејске збирке.

Улога мандале у јоги

Историју мандала пратимо од 13. века, а први се пут појавила у тантра јоги. Свој посебан тон тантра јога дугује симболици која је заснована на односима између човека и васељене. Остваривање начела тантра јоге заснива се на основама јоге тог времена (јога значи обуздавање, упрезање), а то је специфичан метод хармонизације тела и психе настао у Индији. Мандала садржи у себи симболизам ликова и фигура, прављење слика које репродукују структуру васељене и омогућује да се, идући путевима те васељене, човек душевно креће ка божанству.

Тантра јогу сагледавамо као релативно новији (3. и 4. век) покрет јоге која је одбацивала аскетизам традиционалних школа. Док су аскетске школе за тело и телесне жеље сматрале да су препрека ослобођењу, практичари тантра јоге су, супротно томе, сматрали да се ради о потенцијалном средству, будући да су на тело гледали као на микрокосмос којим владају исти принципи као и макрокосмосом, тј. универзумом. Нарочито су наглашавали принцип правилног уравнотежења и уније поларних супротности – конкретно, мушких и женских принципа. Бројни индијски храмови декорисани су рељефима и пластиком са врло експлицитним сценама љубавних парова у најразличитијим положајима. Тантра јога је у различитим облицима нашла погодан терен у земљама које су најближи суседи Индије, и у Непалу.

Јединством прочишћеног ума и срца постигнутим методом кундалини јоге, која је део тантричке традиције, откривају се „суптилне димензије егзистенције“, остварује се врхунско тотално сједињење духа и тела. Симболично, оно је представљено као „мистично

* dragica.jovanovic@yuheritage.com

венчање“ женског и мушког аспекта – „алхемијско венчање“ принципа изворне енергије и чисте свести.

У тантра јоги *мандала је ликовна конструкција животне лествице* – симболична композиција, енергетска схема, матрични код од кога је све саздано, складиште духовне суштине. По хиндуистичкој традицији, све што постоји у универзуму постоји и у нама – *индивидуално и универзално су једно*. Јога нуди средство, алат, инструмент за повезивање са универзалним. Ово повезивање остварује се преко визуелних симбола – мандала. Мандала је средство непоколебљиве концентрације за медитативну задубљеност (*dxuana*). Коришћење мандале као технике јоге укључује чулно уживљавање које води до постизања чисте „првобитне трансценденталне свести“, за коју се користи корелат светлосних зрака. Следствено томе, есенција тантра јоге је „непосредни увид у ствари какве јесу“.

Реч *мандала* је санскритског порекла и означава *круг, оно што окружује*. Цртеж мандале јавља се кроз све културе до данашњих дана. Термин *мандала* има различита и веома сложена значења, која углавном зависе од контекста у коме се појављује та реч. Данас су у свим медијима уметности често присутне најразличитије варијације мандала. Према дефиницији Сарасватија (*Sarasvati, 1994*) мандала је дијаграм који се користи за медитацију. То је свети космички дијаграм, модел савршеног света, симбол универзума, означава саму суштину, дводимензионална или тродимензионална представа светог простора испуњена фигурама и објектима. *Мандала* је далеко стилизованија и богатија у сликовном изразу од *јантре*, која је дијаграм са геометријским обликом. Мандала је симболични дијаграм, замишљен или приказан круг око квадрата са симболом у средини који може бити фигура. Раширено је значење мандале као „геометријске пројекције света“, као *imago mundi*, оно чиме је ограђен свети простор, улазак у свето средиште. Представља јединство макрокосмоса и микрокосмоса. У појму *мандала* садржана је идеја хармоније унутар макрокосмоса – свемира и микрокосмоса – човека, хармоније која се процесом живљења остварује у човеку и у природи. Форме мандале изражавају визију ове идеје и зато никада у историји нису конструисане две исте мандале. Основу мандале чини осам пута осам квадрата – поредак небеског света успостављен на земљи. Може бити и девет пута девет квадрата који воде у свемир и ограђују га. Средиште мандале представља сунчева или небеска врата, средство које омогућава приступ небеском. Мандала има омеђано средиште и носи фокус на центар, тј. на сопство.

Мандала је и средство медитације и објекат медитације (када је мандала средство медитације, потпомаже практичару јоге да преобрази своју свест у божанску). Вежбањем концентрације на мандалу, практичар истражује границе свог несвесног ума у коме је могућа асимилација супротности и нова интеграција. Такође, мандала представља и заштићени простор, чиме се онај који ју је нацртао штити од злих сила, што је архаична идеја која је заснована на фолклору. Она штити од распадања, дезоријентације, хаоса и стихије. За разлику од духовних аспираната који мандалу већ користе као средство за медитацију, код обичног човека сликање мандале представља покушај самоизлечења коме несвесно и спонтано тежи (Јунг, К. Г.). Са друге стране, када је мандала објект медитације, она трансформише перцепцију посматрача у праву перцепцију природе; манифестација је одређеног божанства у космосу кроз манифестацију моћи централног божанства те је као фокус визуализације и медитације путоказ за духовни процес. Мандала захтева активан однос оног који медитира, што подразумева константан дијалог између божанства у срцу мандале и посвећеника који се креће метафорички од периферије ка језгру, идентификујући се са централним божанством, и ближећи се циљу достизања просветљења. Она је такође и симбол физичке енергије, емоција, космичких принципа и

духовних ауторитета. Медитација при мандали нас повезује са суптилним енергијама и вишим ауторитетима који стоје у позадини њене геометрије.

Однос мандале према облику исти је као однос мантре према звуку. Мандале нам омогућају да визуелно дођемо у контакт са универзалним духовним енергијама и ауторитетима. Пет великих елемената, од укупно двадесет четири, имају своје геометријске симболе приказане у виду мандале. У ведској архитектури елементи директно одсликавају спољашњи облик објекта. У Васту сутра упанишади која говори о значењу форме, природни елементи су повезани са основним елементима геометрије. Линија представља принцип одвајања и даје почетни импулс креацији, она је симбол Креатора који креира светове. Права линија је симбол светлосног зрака; вертикална линија, према Васту сутри, представља симбол елемента ватре; хоризонтална линија представља елемент воде, а дијагонална елемент ваздуха. Круг око формираног крста представља сунце, док крст носи симболику четири руке Вишне, а тек је касније преузет из Веда као симбол за распеће у иконографији. Фигура настала комбинацијом линија је ромбоид ослоњен на један угао и он је симбол елемента земље. Иако етар кореспондира са елементом простора, он није приказан у геометријском облику. На дијаграму, троугао са врхом према горе симболизује ватру, а са врхом према доле – воду, док је настали хексагонални облик – симбол привлачења. Линија је симбол раздвајања и одговара метафизичком принципу лажног ега, који стоји у основи целокупне материјалне креације. Када се првобитни спој духа и материје наруши, настаје материјални свет пун разноликости, које привлаче наша чула и доводе нас у искушења разних врста. Лажни его је уствари неопходни заштитни омотач, који одваја дух од материје.

Мандалу треба схватити као грађевину духа, насталу у спиритуалном обреду, грађевину која може да нађе свој израз и у слици, али и здање духа које добија израз у здањима подигнутим по захтевима какви важе и за све друге грађевине. Мандала може бити у облику квадрата, троугла, шестоугла, осмоугла или је пак округла, зависно од времена, места и околности. Конструисање мандале служи усмеравању свести на духовну димензију у човеку и природи, те препознавању и живљењу вечног закона. Мандала је значајно средство хармонизовања и јачања унутрашњег бића. У ритуалном обреду градње мандале исказује се најдубље значење мандале, које је у вези са тантра јогом. Сматра се да је просветљење могуће достићи посебним техникама јоге, као што је казивање одређених молитви – мантри, чији особени звук доводи човека у резонанцу са космосом, док му је поглед упрт у магијске симболе космоса, мандале. Кроз такав рад може се достићи стање потпуног и коначног просветљења и излазак из круга реинкарнација. Потребно је да практикант јоге васпитава у себи јасно сазнање себе самог као самосвесног бића; да схвата да тело није само телесно – људско, већ је оно и божанско – духовно начело, које се налази скривено у сваком човеку. Достигнуће спознаје самобожанства значи „стално настањену мандалу“. Уобичајено се мандала сматра сликом састављеном из сложених концентричних кругова и у њих уцртаних квадрата, углавном оријентисаних ка странама света. Мандала јесте слика, али та слика само изражава неку слику у нама, тајанствену космогонијску схему божанства. За практиканта јоге мандала није слика, није то једноставни круг, то је свето место обитавања богова. Отуда је мандала огромна грађевина, слична лавиринту, оформљена по врло строгим правилима. Обично је грађена у виду концентричних кругова и квадрата који се спирално спуштају ка средини. Само божанство је мандала, као и место на коме оно пребива, а обоје су такође мандала. Мандале су дуго прављене од разних материјала, укључујући песак, конач, путер.

Мандале и несвесно

У западној култури је најзаступљеније мишљење да мандала представља универзум и његову енергију. Западна култура је упозната са мандалама углавном посредством Карла Густава Јунга (1875–1961) који сматра да мандале, као психолошки феномен, настају спонтано, у сновима, у одређеним конфликтним стањима. Чинећи архетипску форму квадратуре круга, ове несвесно настале индивидуалне мандале својим редом компензују унутрашњи неред и конфузију психичког стања оболелог као вид самоизлечења. Од свих аспеката азијске медитативне традиције којима се бавио, највише пажње је посветио симболици мандала. Истраживао је архетипске садржаје колективног несвесног и открио да је по изласку из психичке кризе непрестано цртао мали кружни цртеж који је представљао израз његовог психолошког стања. На тај начин је дошао до спознаје мандале као симбола целине који се шири од средишта. Јунг је тринаест година држао у тајности откриће о симболици мандале, док се потпуно није уверио да овај симбол настаје спонтано, и у сновима и у фантазијама. Конкретно истраживање појма мандале донело му је лакше разумевање својих пацијената у процесу индивидуације, нарочито код шизофреничара. Установио је да мандала помаже комуникацију свесног и несвесног. *„Моје мандале... на почетку сам само нејасно разумевао... Имао сам нејасно осећање да су оне нешто средишње и током времена кроз њих сам дошао до живе концепције сопства. Сопство је, сматрао сам, монада као што сам ја и она је мој свет. Мандала представља ову монаду и одговара микрокосмичкој природи психе... Кад сам почео да цртам мандале... видео сам да ме сви путеви које сам следио... воде назад ка једној тачки – средишњој тачки. Постајало ми је све више јасно да је мандала центар. Она је експонент свих путева. Она је стаза ка центру, психичког развоја сопство (selbst). Нема линеарне еволуције, постоји само кружење око сопства. Тај увид донео ми је стабилност и постепено мој унутарњи мир се вратио. Знао сам да сам, нашивши мандалу као израз сопства, постигао оно што је за мене био крајњи досег“* (К. Г. Јунг).

Проучавајући мандале које су се јављале у цртежима и сновима његових пацијената, Јунг је закључио да оне изражавају стање у коме се налази психа, и да су истовремено средство комуникације свесног и несвесног, које у посматрачу буди ведрину и осећај да живот има свој ред и смисао. Користећи се формама мандале у психотерапији, он их је посматрао као „инструменте уз чију се помоћ у постојање уводи поредак“. За Јунга мандала је обликовање, преобликовање вечног смисла, вечни разговор, то је сопство, целовитост личности – *„стварање, преображај, непрестана рекреација Вечног духа“* (Гете).

Дар и ударје – појам и значење

Обичаји даривања познати су од најстаријих времена. Даривање, размена дарова, то јест размена добара која су у неком друштву валоризована управо као реципроцијалне вредности, без обзира на њихову материјалну или нематеријалну културну еманаацију, сматра се универзалном људском активношћу присутном у свим друштвима, без обзира на ступањ њиховог развоја, а варијације су само питање локалне културне парадигме. Тему даривања, размене дарова и реципроцитета, то јест реципроцијалних трансакција, у науку уводе Бронислав Малиновски, са својом етнографском студијом *Аргонаути западног Пацифика*, и Марсел Мос са једним од најчувенијих антрополошких радова – *Оглед о дару: Облик и смисао размене у архаичним друштвима*. Ова два дела основ су свих каснијих научних радова на тему даривања и размене дарова. Посебно је значајан рад Марсела Моса, јер он покушава да да научно образложене одговоре на нека од кључних питања везаних за размену дарова, а пре свега покушава да објасни због чега даривање није

једностран акт, већ увек има свој продужетак у виду уздарја. „Богови који дарују и узвраћају дарове и јесу ту да би неку велику ствар дали у замену за малу“ (Mauss, 1983).

С обзиром на то што се дарови редовно уручују поводом обележавања неког догађаја, сусрета или прославе јубилеја, несумњив је њихов симболичан значај. Од давнина је уочено и двојако значење дара или даривања. Испитујући етимологију речи *дар* у старим језицима (старогрчком, латинском и неким старим германским језицима), Мос наилази на двојако значење те речи: са једне стране она означава *поклон* а са друге – *отров*. Саме ствари су, према истом истраживању, на почетку имале *душу* и нису биле *мртва бића*, каква су, по правној дефиницији, од времена Јустинијана до данас. Мос је навео да у класичном индијском праву „закон о дару“, *danadharma* (дарована ствар) производи сопствену надокнаду у овом животу, као и у другом. На овом свету оно за дародавца аутоматски ствара ствар која је с њом истоветна, она није изгубљена, она се репродукује; на оном свету се опет проналази иста ствар, само увећана. Веза коју дар успоставља између дародавца и онога који прима дарове сувише је јака за обојицу. Сматра се да прималац поклона постаје завистан од дародавца. Према томе, дар је у исти мах оно што треба учинити, оно што треба примити, а што је ипак опасно узети, и то стога што само дарована ствар успоставља обострану и неопозиву везаност. Мануов законик говори детаљно о томе да су дар, дародавац, даровне ствари чиниоци уговора које треба разматрати повезано, прецизно и с много опреза да не би дошло ни до какве грешке у начину давања и примања. Ништа није неважно, уговори, савези, преноси добара, везе које та пренета добра стварају међу личностима оних који дају и оних што примају – о свему томе се води рачуна у оваквом економском владању. Природа и намера самих уговарача и природа дароване ствари су недељиве. Овде постоји само један точак (који се окреће само на једну страну).

Размена добара у суштини представља стратегију за формирање широког социјалног и економског хабитуса. Обухвата и стратегију за успостављање, уобличавање и структурирање социјалних односа. Основно својство размене, које мора да поседује управо да би била успешна стратегија, јесте постојање контролисаног реципроцитета, без обзира на његов тренутни биланс. Корени *економске антропологије* налазе се у пионирском раду Бронислава Малиновског, Марсела Моса и Рејмонда Фирта. Као реакција на свеprisутну фасцинацију развојем модерног капитализма, у западној интелектуалној мисли рођен је *економски човек*, или *homo economicus*. Постављен је научни концепт економског човека, човека који је економија. Сматра се да је Џон Стјуарт Мил био креатор *економског човека*, мада он сам никада у својим текстовима, писаним средином 19. века, није употребио такво означавање. По његовом мишљењу, економски човек је „биће које жуди за богатством и које је способно да просуди компаративну ефикасност средстава за остваривање тог циља“. Произвољно одређење економског човека подразумева да је то биће које ради све што је неопходно да би обезбедло највећу количину потреба, удобности и раскоша уз најмању количину рада и самоодрицања с којом се то може остварити. Али иако је Милов концепт економског човека једноставан, свакако није тривијалан јер уводи принцип рационалног просуђивања једначине уложено–добијено, једначине која и данас заузима једну од кључних позиција у економији. Економски човек, дакле, није само машина за стварање новца, материјалних добара и богатства уопште. У његовим текстовима економски човек се заправо јавља као хипотетички субјекат, то јест као модел понашања. Тај модел понашања обухвата не само стваралачки карактер усмерен ка економским активностима, већ обухвата и тежњу за луксузом и доколицом – слободним временом. Заправо, у Миловом економском човеку налазимо четири кључна интереса: акумулацију, стварање, доколицу и луксуз. У савременој употреби термин *homo economicus* је ознака за модел човека (*homo sapiens*) који делује у тежњи да оствари највеће могуће благостање за себе с обзиром на доступне информације о могућностима и разним природним или

институционалним ограничењима својих способности да оствари унапред постављене циљеве.

Став Моса (*Mauss*, 1983) је да дар неизбежно укључује и појам кредита, што онда у економију примитивних друштава укључује једну од најбитнијих институција савремене економије. Подразумева се, свакако, да се ради о културно другачије обликованом кредиту, али је постојање одложеног плаћања свакако присутно, па тиме и аналогија са савременим кредитом. Примитивнима није непозната ни економска инструментализација веровања и ритуала, а чиновни тобожње дарезљивости се могу свести на логику рационалног сопственог интереса. Мос у свом *Огледу о дару* излаже концепт по коме је даривање облик еквивалентне размене. Претпоставка даривања у древним и племенским друштвима по Мосу јесте обавеза примања и узвраћања дарова. За разлику од робне размене, даривање функционише кроз мрежу трајних и личних интерперсоналних односа заснованих на сложеним социјалним правилима. Добра која се размењују немају економску вредност у буквалном смислу те речи, тј. еквивалентност овде не подразумева трампу, већ укључује размену симболичких предмета, ритуала, плесова, организовање фестивала чије значење је по правилу снажно интериоризовано. Поклон је део дароваоца, те је он неотуђиво везан за њега – узимајући га, прималац ступа у контакт са његовом душом и спиритуалном суштином која се преноси преко предмета. За Моса је веома важно да даривање има карактер *престације*, што значи да оно мора бити надокнађено приближно једнаким уздарјем (лат. *prestatio*, надокнада).

Француски филозоф и писац Жорж Батај, за разлику од Моса, далеко већи нагласак ставља на нееквивалентност даривања, сматрајући да су ирационални аспекти даривања много важнији за разумевање комплексног социјалног контекста у коме се оно збива. Суштина даривања није у престацијама већ у одрицању. Да би се дало, мора се дати без очекивања (суспендовати прорачунљивост), јер давање је неотуђиво преношење себе кроз поништење себе. Култура у којој данас живимо не познаје овај ирационални дисконтинуитет даривања, не познаје одрицање, већ само мреже сервисирања и сервисности у функцији непрекидног одржања робне размене, у функцији благостања и непрекидног задовољавања потреба. Батај својим приступом битно мења сам концепт даривања, одређујући његову суштину као прекорачење граница, а не као одржање друштвене равнотеже. Даривање нас води до близине граничног, парадоксалног стања у коме се налазе људска бића суочена са својим укидањем, смрћу и потребом да је трансцендирају.

У постмодерном ишчитавању Мосових антрополошких истраживања налази се и Деридино надовезивање на Батајеву критику Мосовог огледа. Основна теза Жака Дерида је да у анализи процеса даривања ексцесивност самог тог чина, на коме Батај инсистира, треба довести до краја, до његових крајњих граница, тако да се даривање на крају појављује као немогућа трансакција. То је тежња, не да се објасни феномен даривања у различитим културним контекстима, већ да се мишљење уведе у хетерологност и несиметричност једног процеса (даривања) погодног за илустрацију дисконтинуитета између рација и ирационалног и погодног да послужи као метафора мишљења, као превод у чисто лингвистичко искуство. Дерида полази од тога да, када нешто дајемо, морамо да претпоставимо одсуство повратка дара, даровалац не сме непосредно да очекује ништа заузврат. Дар претпоставља дистанцу, празан простор непостојања праћења дара, неодредивости дароваоца, као и примаоца. Тиме се, сматра Дерида, и сам дар поништава. Дерида каже да дар захтева, да би био то што јесте, да буде заборављен од обе стране, дароваоца и примаоца, тако да је у крајњој линији даривање облик заборављања, оно је траг сагоревања. Традиционални поглед на дар се из те перспективе појављује као трансцендентална илузија, као очекивање постојања нечега са оне и ове стране границе

између дароваоца и примаоца, као супстанцијализовање нечега што заправо нема супстанцију/суштину.

Социјални контекст даривања показује пре свега да на индивидуалном плану не постоји заиста апсолутни моменат пре даривања. Дар се појављује код Дериде као индивидуална, несвесна и асоцијална радња, што је потпуно супротно од њеног реалног контекста. Као што Мос показује, улога заједнице у узвраћању је огромна, а дар функционише као механизам солидарног друштвеног повезивања. Култура солидарности је кључни производ и извор даривања који остаје потпуно невидљив у Деридиној анализи дара. Она увек већ *претходи* сваком индивидуалном чину даривања. Не успоставља појединац дар ни из чега. Добијање ударја је последица система односа везаног за културу даривања, а не индивидуалних релација везаних за један појединачни дар. У том смислу су прималац и даровалац више обавезни једном систему односа, него појединачно један другоме.

У емпиријском контексту веома је важно узвратити дар јер тек ситуација у којој умети добити (или дати), а не и дати (или примити) заиста нарушава могућност даривања. Зато се у социјалном оквиру неспособност узвраћања или примања сматра достојном презира, а одбијање да се узврати, као што наводи Мос, повлачи чак и могуће започињање рата. Емпиријски контекст даривања пре изражава неговање и одржавање узајамне економске подршке и сложеног миметичког карактера човековог учествовања у друштву, нормирани облик емпатије, него што је израз трансценденталних илузија. Мос наводи да се људи и богови дарују и да би се обезбедио мир с једнима и с другима: „На тај начин се одгоне зли духови, а у ширем смислу и злокобни утицаји, чак и када нису персонализовани: нечија клетва омогућава да зли духови опседну човека, да га убију, она отвара пут дејству злокобних утицаја, док греси које је починио према људима чине кривца немоћним према духовима и мрачним силама.“

Из перспективе саме антропологије, изгледа да је далеко примеренија Мосова анализа, која укључује елементе еквивалентне размене у процес даривања, рачунајући истовремено на полисемичност дара, могућност разнородног полисемичног узвраћања. Дар се бави неутуђивим вредностима које се метафорички размењују кроз стварне предмете, постајући кроз њих стварна размена. Очекивање узвраћања је саставни део даривања. Како Мос каже да „богови који дарују и узвраћају дарове и јесу ту да би неку велику ствар дали у замену за малу“ и „вероватно није случајно што су се две свечане формуле уговора – латинска *do ut des*, санскритска *dadami se, dexti me* – сачувале и у религијским текстовима“.

Мандале у музејским збиркама Београда

У збиркама Музеја историје Југославије у Београду налазе се две мандале које су на поклон бившем председнику СФРЈ, Јосипу Брозу Титу, стигле из Непала 1974. године. Први пут су приказане јавности на изложби *Смрт у трезору* 2009. године. На овој изложби приказани су експонати који никада пре нису угледали светло дана – били су све време у трезору музеја. Нешто раније у овом музеју приређена је изложба *DO, UT DES, Дарови и ударја*, која се бави поклонима које је Тито добијао и указује на правне проблеме у вези са овим поклонима.

Овај круг *престација* на најбољи начин је затворен својеврсним легатом који данас чини највећи део Музеја историје Југославије. Према казивању најближих сарадника, Тито је често изражавао жељу да све оно што је добијао остане народу и држави. У духу те идеје настала је и Спомен збирка, у коју се Тито никада није званично уселио, а која је добрим делом и конципирана као музеј. У Београду и Републици Србији не постоји Музеј Далеког истока. У фонду Титових поклона у Музеју историје Југославије налази се највећа збирка предмета Далеког истока на овом простору.

Збирка поклона који су даривани председнику Титу, а која се налази у Музеју историје Југославије, изузетно је вредна збирка, посебно она коју чине предмети Далеког истока. Две мандале које се налазе у Музеју историје Југославије дар су тадашњег председника Владе Непала Нагендра Прасад Ријала председнику Титу, као израз поштовања према тадашњем Титовом ауторитету у свету. Поклон је председник Ријал уручио у Београду 6. децембра 1974. године. Тито је тада председнику владе Непала као уздарје уручио сребрну стону кутију за цигарете, са сребрним рељефом Јајце и факсимилом, а његовој супрузи кристалну жардињеру и идријску чипку. Цео ритуал треба посматрати као политичку размену.

Две мандале о којима говоримо, из Музеја историје Југославије, потичу из Непала. Рађене су у Државној занатској радионици Непала током 1974. године и очигледно баш са наменом даривања Титу. Неуобичајено су тродимензионалног облика, направљене техником искуцавања од легура метала, са уметима опала, седефа и стакла. Њихове димензије су прилично велике за мандале. Висина прве је 78 *cm*, а пречник круга 53 *cm*, док је друга нешто мања, висока 60 *cm* са пречником круга 50 *cm*. Обе мандале су веома добро очуване, иако поједини комади полудрагог камења недостају.

Мандала осам божанстава које окружују централно божанство у седећем положају је међу најранијим и најраспрострањенијим примерима представа мандала у Азији, док већина има структуру архитектуре палате. Ове композиције се састоје од унутрашњег круга у коме је главно божанство (или више њих) окружено палатом квадратног облика са вишеслојним зидовима и излазима на све четири стране. Палата је смештена у вишеслојни круг, а додатне фигуре (монаси и следбеници) се могу наћи ван овог круга. У средишту се увек налази узвишено биће представљено човеколиким ликом.

Слика 1.

Мандала, легура метала, опал, седеф, стакло, сигн. *Nepal handicraft palace*, 1974, h60cm R50cm, Музеј историје Југославије, Београд, Србија.

Слика 2.

Мандала, легура метала, опал, седеф, стакло, сигн. *Nepal handicraft palace*, 1974, h78cm R53cm, Музеј историје Југославије, Београд, Србија.

Дарови председника Непала Нагендра Прасад Ријала председнику СФРЈ Јосипу Броз уручени у Београду у Србији, 1974. године.

То је божанство којем се тежи, а сви кругови представљају пут, лествице до њега. Кругови се крећу од већег ка мањем, јер је све подређено центру којем се тежи. Значи, тежиште је упућено ка центру, ка божанству које је ослобођење и које је у центалном кругу у првој мандали док је у другој у квадрату, до којег се долази преко кругова који иду ка средишту. Ове мандале су рађене од материјала од којих се обично не раде, од скупоченог камења, јер су рађене као поклон државнику Јосипу Броз у Титу.

Структуру мандале сачињавају концентрични кругови, пресечени попречним линијама. Оне полазе од центра и досежу до четири угла, тако да је површина подељена у четири троугла. У центру и у средишту сваког троугла ових кругова налази се симбол или фигура божанства. Мандала је уобичајено окружена са четири круга. Први круг, урађен као непрекинута линија, представља *Mountain of Fire*, Ватрену планину, пламену баријеру која на први поглед забрањује приступ у мандалу, али која у ствари представља свест која мора сагорети незнање и прогнати таму погрешака доводећи нас до знања коме тежимо. Други круг је *Girdle of Diamond or Vajras (rdo rje ra ba)*. Дијамант симболизује врховну спознају, *bodhi*, просветљење, апсолутну суштину и космичку свест, која када се једном достигне више се не губи. Она је налик дијаманту, непроменљива. Затим долази, нарочито код мандала посвећених застрашујућим божанствима, трећи круг у коме је представљено осам гробаља. Последњи круг је сачињен од лотоса који означава препород. Латице лотоса су отворене ка споља, јер ништа на овој равни није доведено до краја – почетник треба да пронађе тајне гнозе у својој души. Богови, међутим, седе на затвореном лотосу, јер су манифестација друге равни – они су на крају пута. Латице окренуте ка споља означавају улаз у животни препород, а централни пупољак у лотосу, који је затворен, симболизује првобитно јединство. У средини овог круга нацртана је мандала „палата“ (*vimana*), место где су смештене све представе богова. На мандалама из Музеја историје Југославије уочавамо традиционалне елементе: лотосов цвет, лотосове латице, торану – врсту славојука, фигуре узвишених бића у капијама. Њихова постоља су израђена у облику ногица, а већа мандала на врху има звоно са латицама.

У структури мандале која је кружног облика распознајемо представу отвореног цвета са латицама на којима су симболично представљена божанства којих на првом кругу има осам а на другом шест, да би у средишњем кругу дошли до једног божанства. Пошто је мандала тродимензионална, можемо да замислимо да степеницама идемо ка средишту круга (а циљ јоге је центар или средиште – самади – долазак до суштине). Мандала 2 се састоји од два круга латица (црвени каменчићи су латице) и четвороугла у центру. Десно, лево, горе и доле су постављени улази у центар у коме је смештено божанство. И мандала 1 и мандала 2 имају ногице којима су ослоњене на земљу (човек је храм, сваки човек носи божанство у себи), тако да могу слободно да стоје у простору, не морају да буду прислоњене на зид. Дародавци из Непала који су хиндуистичке религије израдили су поклоне који служе усмеравању свести. Симболично је представљен пут ка ослобођењу. Овај пут је на мандали 1 слојевито приказан и ако би се мандала положила на земљу, биле би то степенице ка средишту које је највише истурено на површини ове мандале. Док је мандала 1 више тродимензионална – скулпторалнија је и комплекснијег садржаја; мандала 2, иако тродимензионална, више је рађена као мозаик.

У оваквој политичкој размени дара и уздарја нематеријално је најосновнија размена добара, начин приказивања вредности. У модерном времену поклања се нешто врло вредно из културе дародавца, као што су Американци тих година поклонили Титу камен донет са Месеца. Непалци су поклонили мандале, као део своје културне баштине, али су оне тих година специјално направљене за ову прилику у непалској државној радионици, минуциозном обрадом метала и са инкрустацијом веома вредног полудрагог камења,

опала, седефа и стакла. Уместо шаке препуне скупогеног камења, Непалци су дали Титу мандале у које су уткали камење. Камење је црвене, плаве и беле боје каква је била тадашња застава државе СФРЈ. Велико умеће и маштовитост, креативност уложено је у осмишљавање и реализацију поклона за Тита. Он је на поклон узвратио племенитим сребром (табакера и рељеф) и кристалом. Инсистирао је на неговању традиције нове државе СФРЈ која је проглашена у Јајцу, и отуда је поклатио рељеф Јајца. Идријска чипка је део фолклорне традиције тадашње државе. Титово уздарје је садржавало и његов факсимил – као израз моћи његове личности у свету. Ова уздарја су била уобичајени гестови председника Тита и тадашње државе СФРЈ у скоро свим приликама политичке размене дарова.

У документацији Музеја историје Југославије не постоје подаци о судбини дела која је Тито у име државе поклањао страним државницима, па тако ни предмета које је тадашњи председник уручио у Београду 1974. као уздарје председнику Владе Непала. Претпостављамо да се ови предмети налазе у неком од музеја у Непалу.

Закључак

У *tantra* јоги, мандала је ликовна конструкција животне лествице, матрични код од кога је све саздано, складиште је духовне суштине, дијаграм који се користи за медитацију. Истраживањем мандала, као дела хинду-будистичког културног круга, на географском подручју Републике Србије, дошло се до сазнања да се у београдским музејским збиркама налазе две мандале из Непала. Оне су дар председника Непала председнику СФРЈ Јосипу Броз у Титу. Чувају се у Музеју историје Југославије у Србији у Београду.

Литература:

1. Bataj, Ž. (2009). *Erotizam*, Službeni glasnik, Beograd
2. Derida, Ž. (2001). *Politike prijateljstva*, Circulus, Beograd
3. DO, UT DES, darovi i uzdarja, katalog izložbe (2003). Muzej istorije Jugoslavije, Beograd,
4. Elijade, M. (1984). *Joga – besmrtnost i sloboda*, BIGZ, Beograd
5. Jung, K.G. (1987). *Čovjek i njegovi simboli*, Mladost, Zagreb
6. Jung, K.G. (1995). *Sećanja, snovi, razmišljanja*, Atos, Beograd
7. Lifshitz, F. (2012). The Language of Gift in the Early Middle Ages. *Journal of Interdisciplinary History*, 43 (1): 87-88.
8. Malinowski, B. (1979). *Argonauti zapadnog Pacifika*, BIGZ, Beograd
9. Mill, J.S. (2004). On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation proper to it (1884) u: John Stuart Mill, *Essays on some unsettled Questions of Political Economy*, Project Gutenberg, Ebook
10. Mos, M. (1998). Ogled o daru – Oblik i smisao razmene u arhaičnim društvima, u: *Sociologija i antropologija* (2), Biblioteka XX vek, Beograd
11. Nikić, P. (1994). *Tajne samousavršavanja*, Joga Savez Srbije, Beograd
12. Olson, C. (2002). Excess, time and pure gift: Postmodern transformations of Marcel Mauss' theory, *Method and Theory in the Study of Religion*, No.14
13. Osho (1998). *Knjiga tajni 2 - Predavanja o "Vigyana Bhairava Tantra"*, Osho Lotos Knjiga, Sutomore
14. Pajin, D. (1986). *Tantrizam i joga*, Prosveta, Beograd
15. Patanjali (1997). *Izreke o jogi*. Beograd: BIGZ
16. Petrović, R. (2010). Prisutnost joge u umetnosti, u: JOGA - svetlost mikrouniverzuma: zbornik radova sa Međunarodne interdisciplinarne naučne konferencije „Joga u nauci- budućnost i perspektive“, 23 - 24. 09. 2010, Joga Savez Srbije, Beograd, 190-194.
17. Sarasvati, S.S. (1994). *Kundalini tantra*. Zemun: OM
18. Smrt u trezoru, katalog izložbe (2009). Muzej istorije Jugoslavije, Beograd

Примљен: 19. јун 2012.
Прихваћен: 23. јул 2012.